

Honneth, A.: **Idea socializmu. Pokus o aktualizáciu.** Bratislava: VEDA, 2020. 174 s., ISBN 978-80-224-1811-9

Honneth, A.: **The Idea of Socialism. Towards a Renewal.** Bratislava: VEDA, 2020. 174 p., ISBN 978-80-224-1811-9

V uplynulom roku sa slovenskému čitateľovi dostal do rúk preklad štúdie Axela Honnetha s názvom *Idea socializmu*. Útla červená knižka s pôsobivým názvom by mohla naznačovať, že pôjde o vysvetlenie, reflexiu či len problematizáciu pojmu socializmus – pojmu, ktorý na sebe dnes nesie záťaž nielen dezinterpretácií vyplývajúcich neraz z protirečivých polemík, ale aj kriminalizácie. Žiarivá červená obálka vyvoláva dojem revolučnosti robotníckeho hnutia, a teda vyvoláva pocit, že sa bude pojednávať o socializme v jeho revolučnej podobe – o trajektórii, vývoji a aktualizácii tohto cieľa sociálnych bojov. O to väčšie je sklamanie po prečítaní teoretickej práce nemeckého profesora, ktorý napokon, hoc s týmto pojmom operuje, pojednáva o maloburžoáznom sociálnom demokratizme, nie o socializme. Adekvátnejšou by bola obálka ružová a názov, ktorý možno nepôsobí tak vábivo, no väčšmi zodpovedá predmetnému pojednaniu.

Autor vníma aktuálny zmätok v artikulácii cieľov sociálnej kritiky. Hľadá dôvody na vyčerpanie utopických vízií a v súvislosti s danou úvahou sa zameriava na vysvetlenie idey socializmu – nosnej idey sociálnej zmeny od polovice 19. storočia, pričom ho zaujímajú dve súvisiace otázky: venuje sa (1.) „interným alebo externým dôvodom, ktoré viedli k tomu, že idey socializmu zdanlivo tak neodvolateľne stratili svoj niekdajší podnecujúci potenciál“; (2.) sa chce „vo svetle týchto jasne vysvetlených dôvodov pýtať, aké konceptuálne zmeny socialistických ideí by museli prebehnúť, aby mohli opätovne nadobudnúť svoju stratenú virulenciu“ (s. 31). Autorova analýza je v mnohom rozporuplná a nemožno ju vnímať ako dielo, ktoré vzniká a vychádza v spoločenskom vákuu. Práve preto sa v nasledujúcich riadkoch zameriame na niektoré aspekty Honnethovej práce v súzťažnosti k vývoju spoločenskej reality, ktorú sám autor obchádza, no ktorá vytvára diskrepancie medzi takto prezentovanou teóriou a žitou praxou.

Autor sa v prvých dvoch kapitolách práce zaoberá niektorými aspektmi sociálnych hnutí 19. storočia v nadväznosti na ideály Francúzskej revolúcie, pričom však treba zmieniť, že o jednotlivých aspektoch pojednáva metafyzicky a dopúšťa sa tak značných dezinterpretácií, ktoré neskôr slúžia ako východiská na ďalšie uvažovanie.

V prvom rade je Honnethov prístup k problému ahistorický. Nezhľadňuje dejinný vývoj robotníckeho hnutia, ideové spory a pnutia, ktoré viedli k praktickým problémom utvárajúcich realitu ako v 19., tak i v 20. storočí. Preto môže nepresne tvrdiť, že „po Ruskú revolúciu neexistovala nijaká reálna alternatíva ku kapitalizmu“, pričom nespomenul existenciu Parížskej komúny, ktorej krátke pôsobenie mimochodom do značnej miery ovplyvnilo i tvorbu ním spomínaného K. Marxa. Rovnako tak preberá tradičné kapitalistické propagandistické floskuly o rozhorčených masách, ktoré „zaiste nemuseli čakať až na pád múru, aby boli presvedčené o tom, že štátny socializmus sovietskeho razenia poskytoval sociálne benefity len za cenu neslobody“ (s. 28). Autor ignoruje historické reálie socialistických krajín, triedny boj, špecifiká imperialistického štádia kapitalizmu, situačnú konkrétnosť socialistických zriadení i mimo Európy a i.

Výrazným teoretickým zjednodušením, ktoré Honnethovi poskytuje základňu ďalších úvah je stotožňovanie teórií utopických socialistov s vedeckým socializmom. Naroveň kladie príspevky Saint-Simona, Proudhona a Marxa, nazývajúc ich „prvými socialistami“. Nedôsledne tvrdí, že „všetci protagonisti socialistického hnutia, od Roberta Owena cez Proudhona až ku Karolovi Marxovi, od začiatku zdieľajú ako samozrejmu predstavu, že pákou na vytvorenie solidárnych sociálnych vzťahov musí byť reforma alebo revolučné prekonanie kapitalistického trhového hospodárstva samotného“ (s. 60). Nerozlišuje medzi reformným a revolučným programom robotníckeho hnutia, nezohľadňuje špecifiká jeho vývoja, formovanie cieľov a stratégií. V prípade konštituovania „idey socializmu“ sa upína k nenaplneným ideálom Francúzskej revolúcie, pričom stotožňuje socialistickú solidaritu s ideálom bratstva a v prípade artikulácie idey socializmu hovorí o rozšírení individuálnej buržoáznej slobody na slobodu sociálnu, kolektívnu. Akiste však zabúda na fakt, že Marxovi nešlo o rozšírenie buržoáznych slobôd, ale o prekonanie buržoázneho spoločensko-ekonomického usporiadania, ktoré predpokladá nielen spoločensko-ekonomickú zmenu, ale tiež zmeny na úrovni politickej, právnej, etickej. Marx nikdy neusiloval o to, čo mu vtláča vo svojej (dez)interpretácii Honneth, „totiž, že pojem individuálnej slobody, princíp legitímnosti existujúceho usporiadania spoločnosti imanentne rozšíril či preformuloval tak, že nakoniec nevyhnutne splyva s požiadavkami solidárneho spoluzitia“ (s. 49). O spoluzitie s buržoáziou Marx neusiloval, naopak jeho filozofia je pretkaná kategóriou triedneho boja – tou kategóriou, ktorú Honneth ignoruje. Rovnako sa profesor Honneth mylí, keď tvrdí, že podľa Marxa sa „s historickou nevyhnutnosťou musia kapitalistické vzťahy onedlho rozložiť samy od seba“ (s. 74). O automatizme rozkladu kapitalizmu Marx ani jeho revoluční nasledovníci nikdy nehovorili, automatizmus protirečí dialektike a najmä materialistickej dialektike, ktorá vníma rozhodujúcu úlohu človeka ako subjektu sociálnej praxe. Podľa Marxa predsa uvedomelá trieda pre seba – proletariát ako organizovaná spoločenská trieda, ktorú nespájajú len objektívne podmienky existencie, ale spoločný záujem – zvrhne kapitalizmus. Rovnako nesprávne deterministický a nedialektický je autor pri interpretácii dejinného pokroku ako zákonitého vývoja (s. 77). Marx predsa nezastával lineárne mechanistické vzťahy v dejinách spoločensko-ekonomických formácií neustále automaticky generujúcich pokrok, rovnako ako nepredpokladal, že kapitalizmus sa zrúti sám od seba. Absencia historického pozadia a teoretická nedôslednosť vedú autora k stanovisku, že Marx operuje „s falošným tvrdením, že ciele, kladené jeho vlastnou teóriou, sú už v rámci sociálnej skutočnosti reprezentované kolektívnym subjektom, ktorému má byť pri všetkých rozdieloch konkrétneho stavu jeho jednotlivých príslušníkov predsa vlastný jednotný záujem na revolúcii. Pre socialistické učenie však z tohto metodologicky mimoriadne pochybného predpokladu vyplynulo, že odtiaľ je takmer transcendentálnou nevyhnutnosťou späť s existenciou sociálneho hnutia, o ktorom však empiricky vôbec nemohlo byť jasné, či sa vôbec v rámci sociálnej reality v takto predpovedanej podobe vyskytuje“ (s. 71). Proti tomuto tvrdeniu možno vzniesť dve námietky: (1.) Metodologicky sú Marxove východiská plne korektné v súlade s dialekticko-materialistickou metodológiou, na rozdiel s tvrdeniami Honnetha, ktorý využíva nevedno akú metodológiu. (2.) Empiricky Marxove predpoklady jednotného hnutia, ktorého cieľom je revolučné prekonanie kapitalizmu podporujú historické reálie – Parížska komúna (1871), Veľká októbrová socialistická revolúcia (1917), nemecké, maďarská, slovenská republika rád a i., predstavujúce snahy o socialistic-

ké zmeny, ktoré boli uskutočnené uvedomelým subjektom sociálnej zmeny – organizovanou spoločenskou triedou, ktorej cieľom bolo zvrhnúť kapitalizmus. Rovnako tak sila nemeckej sociálnej demokracie pred jej kolaboráciou s buržoáziou (1914) predstavovali jeden z dokladov o správnosti Marxovho tvrdenia. Nuž ale podľa profesora Honnetha, „ostáva sotva doceniteľnou zásluhou raného Horkheimrovho organizovaného teoretického kruhu Frankfurtskej školy, že túto sociologickú fikciu revolučnej robotníckej triedy ako prvý empiricky zdôvodnene spochybnil“ (s. 72). Na tomto mieste je pozoruhodné všimnúť si teoretické príspevky, ktoré Honneth pozitívne hodnotí – okrem Frankfurtskej školy vyzdvihuje zásluhy E. Bernsteina alebo L. Blanca. Pripomeňme však historické pozadie: Bernsteinova metafyzická, a už R. Luxemburgovou teoreticky vyvrátená, revízia marxizmu a jeho oportunistická politická podoba priviedla robotnícke hnutie ku kolaborácii s buržoáziou, keď sociálnodemokratická strana v Nemecku hlasovala v ríšskom sneme za vojnové úvery a vohнала tak milióny ľudí do imperialistickej vojny, Blancov oportunizmus sa prejavil kolaboráciou s buržoáziou ešte skôr počas Parížskej komúny. A Frankfurtská škola? Tá vykostila Marxa od revolúcie a triedneho boja, spravila z marxizmu akademickú salónnu záležitosť ako jedínú prijateľnú formu marxizmu v západnej buržoáznej spoločnosti. Mohli by sme sa pýtať, či za krízu idey socializmu neviniť skôr revizionistické snahy a oportunistickú prax sociálnodemokratických strán než „chybné“ teoretické zaťaženie idey socializmu industriálnej spoločnosti 19. storočia, ako to tvrdí Honneth.

Autor zakladá druhý krok svojej analýzy na chybných premisách, z čoho logicky vyplýva, že aj závery sú rovnako chybné. Medzi nimi možno zachytiť pertraktovanie slobody buržoáznej spoločnosti ako meradla demokracie (opäť buržoáznej). Socializmus má byť rozšírenou podobou demokracie, zmierňovaním individualizmu buržoáznej demokracie, avšak bez toho, aby tento politický rámec opustil. Autor sa neustále dovoľáva liberálnych slobôd zabúdajúc na ich triednu ukotvenosť. Robí tak i v prípade hodnotenia skúsenosti začlenenia ženských nárokov na rovnosť v socialistickom hnutí 20. storočia, keď si zamieňa príčiny a následky, keď hovorí, že „zrovnoprávnenie musí najprv znamenať vytvorenie nevyhnutných predpokladov pre beznátkovú artikuláciu genuínne ženských skúseností – čo je požiadavka, ktorá, ako je známe, mala byť o sto rokov neskôr formulovaná bojovým pojmom ‚diferencie‘“ (s. 125). Rovnako, ako sa vracia k Hegelovi, Rousseauovi, Kantovi – v zmysle slobody, individuálnej slobody, ktorá obohatená o sociálny rozmer a solidaritu má predstavovať ideu socializmu. Dovoľávajúc sa pragmatizmu J. Deweyho, experimentalizmu socialistického projektu, Frankfurtskej školy prináša eklektickú zmes azda toho, čo by buržoázna spoločnosť mohla akceptovať ako ideu socializmu. Čo to vlastne je? Honnethom revidovaná idea socializmu zodpovedá záveru jeho analýzy: „Nielenže bolo potrebné sa s definitívnou platnosťou rozlúčiť s ideou proletariátu ako revolučného subjektu, nahradiť predstavu jeho zakladateľov o dejinách historickým experimentom a kľúčovú myšlienku sociálnej slobody prispôbiť danostiam spoločenskej diferenciácie, ale v priebehu týchto prestavieb bolo predovšetkým potrebné starú víziu ekonomicky spravovanej spoločnosti oživiť novou víziou demokratickej formy života.“ (s. 148) Teda Honnethom aktualizovaná vízia socializmu je vízia rozšírenej podoby buržoáznej demokracie – o žiaden socializmus v takomto prípade nejde, ide len o miernejší, vylepšený, sociálnejší a spravodlivejší kapitalizmus. Takáto idea nielenže zodpovedá revizionistickým teoretickým snahám vyjadrených v oportunistickej praxi, zároveň poskytuje kapitalizmu pilier legitimacy, keď rezignuje na revolúciu a triedny boj.

Napokon proletariát – podľa Honnetha empiricky nedokázateľný – ako masu ľudí uvrháva do nemenného a metafyzického stavu otroctva.

Kniha je akiste prínosným intelektuálnym polemickým spisom, ktorý si zaslúži debatu a zaiste i kritiku. Preto by slovenskému vydaniu jeho práce pomohla kritická štúdia Honnethových názorov, ktorá by ukázala na nedostatky a aj na miesto a význam jeho práce vo filozofickom diskurze 21. storočia. Otázka významu tohto teoretického spisu je azda jednou z kľúčových. Pre koho má Honnethova „idea socializmu“ význam? Aký má zmysel? Akiste v triedne diferencovanej kapitalistickej spoločnosti na základe uvedených záverov autora má najväčší význam pre buržoáziu v zmysle odpútania historicky daného obsahu pojmu socializmus od triedneho boja proletariátu. Predstavuje tak ďalší kameň ideologickej hrádze proti socializmu. Kniha namiesto objasnenia prehlbuje rozpor ponúkaných vysvetlení javov a situácie konkrétnej žitej praxe ukotvenej v historickej kontinuite.

Dominika Dinušová